

Referálnak-e a fiktív nevek?

Kripke és Salmon a negatív egzisztenciális állításokról

Jelige: NRZ 308

2015/01/06

Tartalom

Bevezetés	3
1. Az üres nevek és a negatív egzisztenciális állítások problémája	4
2. Kripke nézetei a negatív egzisztenciális állításokról	6
3. Salmon elmélete a negatív egzisztenciális állításokról.....	13
3.1 Első ellenvetés: Salmon elmélete átlépi az elméleti kereteket	18
3.2 Második ellenvetés: a kategóriahiba.....	21
4. Konklúzió	24
Irodalomjegyzék	25

Bevezetés

Több mint negyven éve, hogy Kripke 1970-ben megtartotta immáron klasszikussá vált előadásait, amelyek a *Megnevezés és szükségszerűség*¹ című kötetben láttak napvilágot. Ezeket az előadásokat azóta sokan kommentálták, maradtak azonban a Kripke által itt kifejtett és védelmezett merev jelölők tézisével² kapcsolatban olyan elvarratlan szálak, amelyek kikezdhetik a tézis általános érvényű elfogadását – ilyen az úgynevezett nem-referáló nevek vagy üres nevek problémája is. A témának Kripke 1973-ban önálló előadássorozatot szentelt a *John Locke Lectures* keretein belül, az előadások szövegei viszont egészen a közelmúltig csak kevesek számára, kézirat formában voltak hozzáférhetőek.

Tanulmányomban, amennyire lehetséges, szeretném átfogóan rekonstruálni Kripke nézeteit az üres neveket tartalmazó mondatokkal és különösen a negatív egzisztenciális állításokkal kapcsolatban a 2013-ban megjelent *Reference and Existence*³ című könyve alapján. Ezek után térek rá Nathan Salmon Kripke-kritikájára és elméletére, amely ugyan nagyban épít Kripkére, de annak hiányosságait és problémáit képes orvosolni.

Az 1. részben felvázolom, hogy miből áll az üres nevekkel és negatív egzisztenciális állításokkal kapcsolatos probléma azokra az ún. közvetlen referenciaelméletekre nézve, amelyek szerint egy tulajdonnév jelentése maga a megjelölt dolog. Ezt követően a 2. részben foglalkozom Kripkével, álláspontját három fogalompár mentén igyekszem rekonstruálni, közbeiktatva egy fontos metafizikai kitérőt az artefaktualizmusról. A 3. részben pedig Nathan Salmon elméletét mutatom be, amiben Salmon Kripke meglátásait jelentős módosításokkal egy erős és tartható elméletté formálta. Ezután két lehetséges ellenvetést vizsgálok meg a salmoni állásponttal szemben, az első arra vonatkozik, hogy Salmon megoldásával túllépi a

¹ Magyarul lásd Kripke 2007.

² Kripke szerint egy adott tulajdonnév minden lehetséges világban ugyanazt a dolgot jelöli, és azokban a világokban, amelyekben a névnek nincs referenciája, ott nem jelöl semmi mást. A határozott leírásokra általában ez a tézis nem igaz, de előfordulhatnak kivételek, például a „kilenc pozitív négyzetgyöke”.

³ A könyv az 1973-74-es John Locke-előadások írott változata, amely egészen a közelmúltig csak publikálatlan, kézirat formában volt elérhető. Az előadássorozat tekinthető a *Megnevezés és szükségszerűség* (Kripke 2007) folytatásának, amiben Kripke a merev jelölők téziséét fejti ki, ám az üres nevek kérdésével – ami a merev jelölőket tekintve problémás –, még nem foglalkozik. Ennek a részletes kibontása található a *Reference and Existence*-ben.

közvetlen referenciaelmélet kereteit (3.1), a második pedig az artefaktualizmust általánosságban érintő kategóriahiba-ellenvetés (3.2). A dolgozatban Salmon mellett foglalkozunk állást, levonva azt a konklúziót, hogy bár Kripkének nem sikerült megoldania a problémát, a merev jelölők elméletét nem kezdi ki a negatív egzisztenciális állítások problémája.

1. Az üres nevek és a negatív egzisztenciális állítások problémája

A nyelvfilozófia számára komoly problémát jelentenek az olyan állítások, amelyek *üres neveket* tartalmaznak. Az üres nevek olyan tulajdonnevek, amelyek nem rendelkeznek referenciával.⁴ Az üres neveket tartalmazó állítások speciális esetei azok, amelyek egy dolog nemlétezését állítják, ezek az úgynevezett *negatív egzisztenciális állítások*, melyek két nagy csoportra oszthatók: *általános* („Nem léteznek unikornisok”) és *egyedi* („Pegazus nem létezik”) egzisztenciális állításokra. Dolgozatomban az utóbbi típussal fogok foglalkozni. Nézzük meg a következő példát:

(1) Sherlock Holmes nem létezik.

Miért problémás ez a kijelentés? Tanulmányomban két előfeltevést fogadok el, amelyek mellett nem kívánok hosszasan érvelni, de a nyelvfilozófiában plauzibilisnek tartott álláspontok.

Először is, az értelmes mondatok proposíciókat fejeznek ki. Bár a filozófusok körében ma is vitatott, hogy a proposíciók milyen természetűek, abban nagyjából egyetértés van, hogy a mondat annak köszönhetően bír jelentéssel, hogy kifejez egy proposíciót. Azt nem feltétlenül állíthatjuk, hogy a mondat jelentése azonos az általa kifejezett proposícióval, azt viszont bártabban állíthatjuk, hogy a proposíció egy szükséges, még ha nem is elégséges feltétele annak, hogy a mondat jelentéssel bírjon. Azok, akik hisznek a proposíciók létezésében,

⁴ Az üres neveknél három tipikus esete van, amelyeket érdemes megemlíteni, mert esetleg eltérő kezelést igényelhetnek. Az első ezek közül a *fiktív karakterek* nevei, mint például „Sherlock Holmes”, „Hamlet”, „Gombóc Artúr” stb. A második a *téves hipotetikus entitások* esete, mint amilyen a „Vulcan”: a Merkúr pályájának eltérését kívánták megmagyarázni ezzel a feltételezett bolygóval. Az eltérést a relativitáselmélet később sikeresen meg tudta magyarázni, és a Vulcan-hipotézis hibásnak minősült. Mielőtt azonban ez kiderült volna, a csillagászok ténylegesen létezőnek gondolták ezt a tárgyat. A harmadik egy köztes típus, a *mitikus tárgyak* nevei: az antik görögök kezdetben hittek Zeusz létezésében, a klasszikus kor után azonban egyre inkább a fikció státusába esett. Tanulmányomban leginkább az első csoportba tartozó nevekkal fogok foglalkozni.

akármik is legyenek a proposíciók, többnyire abban is egyetértenek, hogy a proposíciók az igazságértékek elsődleges hordozói.

Másodszor, mint említettem, a negatív egzisztenciális állítások problémáját a tulajdonnevek közvetlen referenciaelméletének (továbbiakban: KR elmélet) perspektívájából kívánom megvizsgálni. A KR elmélet szerint a tulajdonnevek nem rendelkeznek a referenciától eltérő jelentéssel a fregei értelemben⁵, a tulajdonnév jelentése maga a megjelölt dolog vagyis a tulajdonnév jelentése azonos a tulajdonnév referenciájával.⁶ A KR elmélet hívei a proposíciók egyfajta neorusselliánus felfogását képviselik. A neorusselliánus felfogás szerint egy proposíciónak alapvető összetevője az a dolog, amelyre referálnak a proposíciót kifejező mondatban szereplő kifejezések. Az, hogy a KR elmélet hívei neorusselliánusok, könnyen belátható abból, hogy szerintük egy név közvetlenül referál az általa megnevezett tárgyra, így a név jelentése maga a tárgy; és mivel egy proposíció az azt kifejező mondatokban szereplő kifejezések jelentéséből épül fel, ezért a KR elmélet híve szerint a mondat által kifejezett proposíció magát a mondatban szereplő név által megjelölt tárgyat tartalmazza összetevőként.

A probléma itt válik világossá: ha nem létezik az a dolog, amire a tulajdonnév referál, ahogy az üres nevek esetében, akkor hiányzik egy összetevő ahhoz, hogy a mondat proposíciót fejezhessen ki. Ha pedig a mondat nem fejez ki proposíciót, akkor jelentése sem lehet, és így igazságértéke sem. Mégis mindannyian megértjük (1)-t, sőt mi több, igaznak is tartjuk.

⁵ Frege szerint a tulajdonnevek rendelkeznek olyan jelentéssel, ami eltér a referenciától: „Kézenfekvő tehát, hogy egy jellel (névvel, szókapcsolattal, írásjeggyel) ne csak azt kapcsoljuk össze, amit megjelöl, s amit a jel jelöletének hívhatunk, hanem ezenkívül azt is, amit a jel jelentésének neveznek, és amely a meghatározás módját foglalja magában.” Frege 2000: 119-120.

⁶ Ilyen álláspontot képvisel többen között Salmon 1986, Soames 2002 és Recanati 1993.

2. Kripke nézetei a negatív egzisztenciális állításokról

Kripke, aki behatóbban foglalkozott a kérdéssel, ugyan nem volt elköteleződve a KR elmélet mellett, annak valamilyen enyhe formáját azonban mindenképpen képviselnie kellett ahhoz, hogy „elmélete” konzisztensen tartható legyen.⁷

Az alábbiakban Kripke nézeteit fogom rekonstruálni az üres nevekkel kapcsolatban, elsősorban Kripke 2013 alapján. Ezt három distinkció mentén fogom tenni: a tulajdonnevek kétféle értelmének megkülönböztetése, a fikcionális diskurzusban előforduló állítások belső és külső interpretációjának megkülönböztetése, valamint a tárgy-fikcionális és meta-fikcionális állítások különbsége. Ezzel a fogalmi apparátussal felszerelve válnak elemezhetővé a fiktív karakterekről szóló állítások, beleértve a negatív egzisztenciális állításokat is.

Kripke szerint a fiktív karakterek tulajdonnevei ambivalensek, azaz két értelemben is használhatjuk őket, megkülönböztetve kétféle referenciát: nem referáló módon, úgy mintha a karakterek valódi személyek volnának, valamint úgy, mint fiktív karakterek neveit. Eszerint ha Sherlock Holmes-ra mint tényleges személyre szeretnék referálni, akkor csak *úgy teszek, mintha* referálnék, valójában nem tudom megnevezni a tárgyat, mert az egyáltalán nem létezik. A továbbiakban, hogy egyértelmű legyen, melyik használatról van szó, Salmon követve⁸ alsóindexekkel látom el őket: a színlelt módon használt név referenciája Holmes₁, a ténylegesen referáló módon használt név referenciája pedig Holmes₂.

A kripkei nézetben „Sherlock Holmes” csak korlátozott szereppel bír. A regény írása közben a „Holmes” névnek egyáltalán nincsen referenciája, és Conan Doyle csak úgy tesz, mintha referálna egy ténylegesen létező nyomozóra. Tehát a mű minden mondatában, amiben szerepel a név, a nevet úgy kell érteni, mint ami Holmes₁-re referál, *mintha* Holmes létező személy lenne. A regény megírásán és olvasásán kívül azonban egyáltalán nem így használjuk

⁷ „Elmélet” alatt itt most elsősorban a *merev jelölők* tézisére és a tézis mellett felhozott érvekre gondolok. (Lásd: 2. lábjegyzet és Kripke 2007: 31-32.) (Kripke metafizikájának egyik fontos eleme az *elmélet-ellenesség*, ezért az ő esetében inkább „meglátásokról” vagy „nézetekről” célszerű beszélni.) Nagyon úgy tűnik, hogy a nevek „merevségét” éppen az adja, hogy a jelöleten kívül nem rendelkeznek semmiféle jelentéssel, éppen ezért többen érvelnek amellett, hogy Kripkének is a nevek KR elméletét kellett volna választania, például: Soames 2002: 241-243., Recanati 1993: 7-13. Ezen felül: Reimer–Michaelson 2014., ahol Kripke mint KR elméletész szerepel.

⁸ Lásd: Salmon 2005.

a „Holmes” nevet. Ha valaki Holmes₁-ről próbálna beszélni egy hétköznapi diskurzusban, az azt jelentené, hogy nincs tisztában vele, hogy a regény csak fikció, mert Holmes₁-ről mint létező személyről kíván beszélni. Olyan ez, mint elindulni Sherlock Holmes keresésére a Baker Street 221B szám alatt, azt gondolván, hogy ott lakik.⁹

Ugyanakkor a regény megírása közben történik egy metafizikai mozzanat: a „Holmes” név színlelt használata által Conan Doyle létrehoz egy absztrakt entitást, továbbá egy szemantikai mozzanat, melynek következtében a „Sherlock Holmes” név a színlelt használat helyett tényleges referáló kifejezéssé válik, és a Conan Doyle által létrehozott absztrakt karaktert nevezi meg.¹⁰ A hétköznapiokban Sherlock Holmes-ra úgy tekintek, mint egy fikció hőisére, egy karakterre, aki szerepel bizonyos regényekben, filmekben, és egy szerző által lett megalkotva. Ezt az olvasatot nevezzük Holmes₂-nek.

Kripke szerint Holmes₂ aktuálisan is létező absztrakt entitás, amire ténylegesen is tudok referálni. Érdekes egy rövid kitérőt tenni ezen a ponton, és tisztázni, hogy a kripkei szemléletben milyen természetű absztrakt dolgokkal kell számolnunk, ugyanis többféle realista felfogás létezik a fiktív karakterekkel kapcsolatban.

A kiindulópont általában Meinong elmélete szokott lenni.¹¹ Meinong alapvetőnek tekinti a tudat tárgyra irányultságát – azaz az *intencionalitást* –, szerinte minden tárgy [Gegenstand] amit megismerhetünk, amire gondolhatunk, amiről beszélhetünk, vagyis amivel a tudatunk valamilyen kapcsolatba kerül, valamilyen formában *van*.¹² Ez azt jelenti, hogy Meinong nem fogadta el azt a triviálisnak tűnő elgondolást, miszerint a létező dolgokon kívül nincsen más, szerinte vannak olyan dolgok, amelyek *nem léteznek* ami ugyanis a gondolkodás tárgya lehet, annak léteznie kell. Meinong egy rétegzett ontológiát vezet be, amiben vannak olyan tárgyak, amelyek egzisztálnak [existieren], például a konkrét dolgok és a személyek; de vannak olyanok is, amelyek szubzisztálnak [bestehen] – a számok, proposíciók és az absztrakt entitások ebbe az utóbbi kategóriába esnek. A meinongiánus elméletek gyakran összefonódnak a *platonizmussal*, amely szerint, amikor egy író megír egy történetet, akkor

⁹ Vö. Kripke 2013: 81.

¹⁰ Kripke 2013: 72-73. Vö. Salmon 2005: 70.

¹¹ Lásd: Meinong 1960., illetve a különböző kortárs meinongiánus elméletekhez: Reicher 2014.

¹² Vö. Crane 2001. Tim Crane amellet érvel, hogy az intencionális „tárgyak” valójában nem entitások, hanem bizonyos mentális aktusok függvényeként adódó *jelenségek* az elme számára, de önmagukban semmilyen természettel nem rendelkeznek.

nem ő hozza létre a fiktív karaktert, hanem „felfedezi” vagy „megragadja” tudatával a téridőn kívül létező (azaz szubzisztáló) tárgyat.¹³

Kripke hangsúlyozza, hogy az általa képviselt nézet nem meinongiánus, habár elismeri, hogy a fiktív karakterek létező absztrakt entitások.¹⁴ Álláspontját a meinonginál intuitívabb *artefaktualista elméletek*¹⁵ közé lehet besorolni – bár ő maga az „artefaktum” kifejezést nem használja.

Az artefaktualizmus szerint léteznek absztrakt entitások, és ezeknek legalább egy része – ha nem is mindegyik – nem platóni értelemben vett absztrakt tárgy,¹⁶ hanem artefaktum. Az artefaktumok ember-alkotta absztrakt tárgyak, amik időben kiterjedtek (hiszen mielőtt megalkották őket, nem léteztek), viszont elme-függetlenek (tehát anélkül is léteznek, hogy egy adott időpillanatban bárkinek a tudata az adott artefaktumra irányulna). Vegyünk néhány példát absztrakt artefaktumokra: játékok (pl. sakk), intézmények (pl. házasság), vallások (pl. kereszténység) vagy fiktív karakterek (pl. Sherlock Holmes). Ezért a továbbiakban, amikor Kripke, és később Salmon kapcsán a fiktív karakterekről beszélek, akkor mindig artefaktumokat értek alattuk.

¹³ Meinong elmélete azért is nehézkes, mert egy egészen más metafizikai paradigmához tartozik, mint ami a többi realista elgondolást jellemzi, melyeket nevezhetünk quine-iánus ontológiáknak. Peter van Inwagen “Meta-ontology” című cikkében felállít négy tételt, melyek együttesen jellemzik a quine-iánus ontológiákat (van Inwagen 1998):

(1) A létezés nem cselekvés.

(2) A létezés ugyanazt jelenti, mint a „van”.

(3) A ‘létezés’ egyjelentésű.

(4) Az hogy a formális logikában milyen entitások felett kvantifikálunk egzisztenciálisan, egyértelműen kifejezi, hogy milyen entitások léteznek.

A platonizmus és az artefaktualizmus besorolható a quine-iánus ontológia alá.

Az elméletek meinongiánus és quine-iánus szétválasztásához lásd: Hanley 2009.

¹⁴ Kripke a harmadik előadás második felében fejti ki nézeteit a fiktív entitásokról. Kripke 2013: 69-78.

¹⁵ Ilyen nézetet képvisel továbbá: Salmon 2005, Searle 1979 és Thomasson 1999. Továbbá, Zvolenszky 2012 amellel érvel, hogy az artefaktualizmusnak alapvető előnyei vannak más realista álláspontokhoz képest.

¹⁶ Azaz téridőn kívül létező elme-független entitások. Akik azt gondolják, hogy léteznek ilyenek, tipikusan a matematika tárgyait (számok, halmazok stb.), a tulajdonságokat (pirosság, szögletesség stb.) vagy a proposíciókat sorolják ide.

A konkrét személyek (emberek) és a fiktív karakterek (artefaktumok) közti különbség megvilágítására Kripke a „valódi kacsa” és „játékkacsa” hasonlatot használja, ami jól szemlélteti az ezzel kapcsolatos nézeteit:

Van egy dolog, ami úgy hiszem, zavart okozhat a „valódi” kifejezés használatával kapcsolatban, amikor is összevetem a fiktív karaktereket a „valódi” személyekkel. Ha a fiktív karakter nem „valódi”, akkor kellene lennie valamilyen gyengébb értelemben vett létezésnek. Nem akarom a „valódi” szót ebben a gyenge értelemben használni akkor, amikor a fiktív karakterekről beszélek. Amikor erről van szó, sokkal helyesebb alapul venni a „valódi kacsa” és a „játékkacsa” esetét. Persze vannak különbségek, ahogy hasonlóságok is. De a játékkacsa egyszerűen nem egy valódi kacsa – ez természetesen nem azt jelenti, hogy a játékkacsa igazából nem létezik – tehát amit mondani szeretnék, az az, hogy a fiktív karakter nem „valódi” személy, de ez nem jelenti azt, hogy maga a karakter ne volna valós, vagyis hogy ne létezne.¹⁷

A metafizikai kitérő után térjünk vissza a nevek ambivalenciájához. Holmes₁ tehát a regényben leírt hús-vér detektív, amely nem tekinthető a „Holmes” név valódi referenciájának, Holmes₂ pedig egy fiktív karakter, amire minden esetben referálni szoktunk.

A helyzetet némileg bonyolítja, hogy a Sherlock Holmesra vonatkozó predikátumok is kétféleképpen olvashatók.¹⁸ Vegyük a következő példamondatot:

(2) Sherlock Holmes a Baker Street 221B szám alatt lakik.

Ugyan szó szerint véve hamis a mondat, hiszen mint azt már említettük, ha megpróbálnánk felkeresni Holmes-t, akkor nem találnánk meg ezen a címen. Kétségtelen azonban, hogy ennek az állításnak van olyan olvasata is, amikor igaznak fogadnánk el, például egy irodalmi teszten. Nevezzük *külső olvasatnak* azt az interpretációt, ami a valós világ tényeit veszi alapul és ennek alapján értékeli a mondatot – amikor tehát (2) hamis. Ezzel szemben a *belső olvasatban* az állítást a fikcióban leírtak szerint fogjuk igaznak vagy éppen hamisnak tekinteni. A belső olvasatban (2) egy igaz állítás. A mondatok értelmezésének szempontjából kulcsfontosságú a predikátumok kétféle olvasatának megkülönböztetése. Salmon a következőképpen próbálja megmagyarázni a kripkei distinkciót:

¹⁷ Kripke 2013: 80-81. Saját fordítás, kiemelés az eredetiben.

¹⁸ Vö. Kripke 2013: 74, 104.

[...] Kripke szerint van a predikátumoknak egy kiterjesztett használata is, amikor a „szokott hegedülni” helyesen alkalmazható egy absztrakt entitásra akkor, ha az az entitás egy karakter egy olyan fikcióból, amelyben az adott karakter szokott hegedülni. A tulajdonnévnek azzal a használatával, amivel egy fiktív karakterre referálunk, és a „szokott hegedülni” predikátumot a kiterjesztett értelemben interpretáljuk, az állítás igaz. A fikció szerint Holmes₁ szokott hegedülni. A fentiek alapján azonban mondhatjuk azt, hogy Holmes₂ „szokott hegedülni”. Ennek a mondatnak az igazságfeltételei teljes mértékben megegyeznek a hagyományos „Holmes₁ szokott hegedülni” mondatéval. Jelentésükben azonban eltérnek. Az előbbi mondatban mind a szubjektum, mind a predikátum új interpretációt nyer.¹⁹

Összefoglalva tehát az eddigieket, Kripkénél nemcsak a fiktív karakterekre vonatkozó tulajdonneveket használhatjuk kétféleképpen, de a fikcionális diskurzus mondatainak is van kétféle olvasata, így egy fiktív nevet tartalmazó mondat interpretálásának négy lehetséges módja is van. Azonban a helyes rekonstrukcióhoz elengedhetetlen egy utolsó distinkció bevezetése, ami majd szerepet kap a későbbiekben.

A *tárgy-fikcionális* és *meta-fikcionális* állítások különbségéről van szó, amelyet már Kripke is használ, bár ezzel a megnevezéssel csak később, Salmon fogja bevezetni.²⁰ A tárgy-fikcionális mondatok a történetekben és a hétköznapi diskurzusban hagyományosan felmerülő állítások, mint például „Holmes hegedül” vagy „Holmes szokott pipázni” és így tovább. A meta-fikcionális állításokban azonban a mondat mindig egy „az *f* fikció szerint *p*” intenzionális mondatoperátor hatókörében áll, például a (2)-es állítás meta-fikcionális átírata a következő:

(2') A *Sherlock Holmes* fikció szerint Sherlock Holmes a Baker Street 221B szám alatt lakik.

A meta-fikcionális mondatok másként működnek és némileg eltérő jelentéssel bírnak mint a tárgy-fikcionálisak. A fikciós operátor következtében (2') nem referál közvetlenül Sherlock Holmesra, ami azért van, mert az állítás a fiktív történet és egy proposíció közti *viszonyt* hivatott kifejezni. (2')-nek nincsen külső vagy belső olvasata, és azt is fontos megjegyezni, hogy (2) belső olvasata nem azonos (2')-vel az intenzionális kontextus miatt.

¹⁹ Salmon 2005: 71. Saját fordítás.

²⁰ Kripke 2013: 74-76., Salmon 2005: 70.

Most már minden adott ahhoz, hogy megvizsgáljuk Kripkénél a tárgy-fikcionális mondatok különböző lehetséges értelmezéseit. Vegyük példának a „Holmes pipázik” állítást, amely az alábbi módokon interpretálható:

(3) [Holmes₁ pipázik]^{külső}

(4) [Holmes₁ pipázik]^{belső}

(5) [Holmes₂ pipázik]^{külső}

(6) [Holmes₂ pipázik]^{belső}

A (3)-as interpretáció alapján a „Holmes pipázik” mondat egy konkrét világbeli tényállást ír le, de egy üres nevet használ, ezért, ahogy arra fentebb utaltam, a nevek közvetlen referenciaelméletét elfogadó filozófusok szerint nem fejez ki proposíciót, következésképpen nincs jelentése. A (4)-es interpretációban ugyanez a veszély fenyeget, de Kripke itt talált megoldást: (4) igaz lesz, mert egy komplex „történetmesélő” nyelvjáték keretein belül a belső olvasatban mindig úgy járunk el, hogy a tárgy-fikcionális mondat igazságértékét a meta-fikcionális párjára alapozzuk.²¹ A regény mondatait is (4) alapján szoktuk interpretálni. Az (5)-ös interpretáció hamis lesz, mert absztrakt entitások nem tudnak pipázni. A (6)-os interpretációnál is fennáll ez a probléma, de Kripke ismételten a meta-fikcionális mondatokat veszi elő, de ebben az esetben nem csak az igazságértékeket alapozza rájuk, hanem szószerint rövidítésként fogja fel ezeket.²² A (6)-os interpretáció tehát valójában azonos azzal, amit „a *Sherlock Holmes* fikciója szerint Holmes₂ pipázik” állítás jelent.

Joggal merülhet fel a kérdés, hogy mi a különbség (4) és (6) között. Ahogy az már szóba került, Holmes₁-ről leginkább a fikció olvasása közben van szó – illetve annak írása közben, mivel a szerző is „rá gondol” –, abban az értelemben, hogy Holmes valódi detektív. (4) esetében lehetne azt mondani, hogy „a történet szellemében” járunk el, Kripke ezért ezt nem is tekinti egyértelműen a meta-fikcionális állítások rövidítésének, mint (6)-ot, bár az igazságértékek tekintetében ugyanaz a végeredmény. (6) esetében közvetlenül úgy tekintek Holmesra, mint egy fiktív karakterre, például amikor az irodalmárok beszélgetnek a *Sherlock Holmes* történetek főszereplőjéről.

²¹ Kripke 2013: 57-58. (4) meta-fikcionális párja: „A *Sherlock Holmes* fikció szerint Holmes₁ pipázik.” Az interpretáció nem ekvivalens ennek a mondatnak a jelentésével, csak az igazságértékét tekintjük azonosnak. Vö. a (6)-os esettel!

²² Kripke 2013: 74.

Ezek lennének Kripke legfontosabb meglátásai a fikcionális diskurzusra vonatkozóan. Most nézzük meg, hogy e nézet alapján hogyan leszünk képesek kezelni a negatív egzisztenciális állítások problémáját, feltételezve, hogy ott is hasonlóan elemezzük a mondatokat.

Visszatérve a bevezetőben lévő (1) állításhoz, az alábbiakban ezt is explicitté teszem a négyféle olvasatban, mint ahogy azt a (3)-(6) mondatok esetében tettem.

(7) [Holmes₁ nem létezik]^{külső}

(8) [Holmes₁ nem létezik]^{belső}

(9) [Holmes₂ nem létezik]^{külső}

(10) [Holmes₂ nem létezik]^{belső}

A (7)-es interpretáció jelentés nélküli marad, hasonlóan (3)-hoz. Fentebb már volt róla szó, hogy a referencia szükséges ahhoz, hogy az állítás propozíciót fejezhessen ki, (7) tehát egyáltalán nem fejez ki propozíciót. Ha pedig egy állítás nem fejez ki propozíciót, akkor jelentése sincsen. A (8)-as hamis lesz, mert a regényben létezik egy valódi detektív. A (9)-es interpretáció is hamis, mert a konkrét világban Holmes mint absztrakt artefaktum tényleg létezik Kripke szerint. A (10)-es, bár többnyire nem ezt szeretnénk (1)-el kifejezni, igaz lesz, mert a történetben tényleg nincsen szó semmilyen artefaktumról, ott Holmes₁ az, aki létezik.

Melyik olvasatot állítanánk akkor, amikor (1)-et használjuk? A konkrét világról szeretnénk mondani valamit, azaz külső olvasatban vagyunk, mégpedig azt, hogy nem létezik az a Sherlock Holmes, aki a fikció szerint egy valódi személy, aki nem más, mint Holmes₁ – ezt pedig a (7) fejezné ki. A fenti elemzés viszont azt mutatja, hogy ezt értelmesen egyszerűen nem tudjuk kifejezni, vagyis visszajutottunk oda, ahonnan elindultunk. Kripke a következőképpen próbálja megoldani a problémát:

Mi történik, ha valaki megpróbálja az elemzést kiterjeszteni a negatív egzisztenciális állításokra? Tegyük fel, ahelyett, hogy azt mondanám „Mózes létezik” vagy „Sherlock Holmes létezik”, vagy ezeket tagadnám, a következőt állítom: „Van olyan igaz propozíció, hogy Mózes létezik” vagy „Nincs olyan igaz propozíció, hogy Mózes létezik”. Vagy „Van olyan igaz propozíció, hogy Sherlock Holmes létezik” vagy „Nincs olyan igaz propozíció, hogy Sherlock Holmes létezik”. Ennek az elemzésnek megvan az a sajátos tulajdonsága, hogy ha tudjuk, hogy nincs olyan *igaz* propozíció, hogy Sherlock Holmes létezik, akkor azt is tudjuk, hogy egyáltalán *nincs* ilyen propozíció, és *pont*; ha

pedig *van* olyan proposíció, hogy Mózes létezik, akkor (nézetem szerint) az a proposíció *igaz*.²³

Az (1)-es mondaton tehát Kripke szerint azt kellene érteni, hogy *nincs olyan igaz proposíció, hogy Holmes₁ létezik*. Az, hogy „nincs olyan igaz proposíció” két dolgot jelenthet: (a) vagy van egy ilyen proposíció és az hamis, (b) vagy pedig egyáltalán nem létezik az adott proposíció. Itt az utóbbi esetet kell figyelembe venni, ahogy az fentebb szerepel: „ha tudjuk, hogy nincs [ilyen] igaz proposíció, [...] akkor azt is tudjuk, hogy *egyáltalán nincs ilyen proposíció*”.²⁴ A negatív egzisztenciális állítás megfelelő interpretációja tehát az, hogy „nem létezik az a proposíció, hogy Holmes₁ létezik.”

A fenti álláspont ebben a formában nem tűnik meggyőzőnek, és korántsem egyértelmű, hogy miként képes megoldani a problémát. Kripke maga is bizonytalan saját megoldását illetően, ahogy a tárgyalás közben meg is jegyzi: „ezen a ponton van némi hajlandóságom rá, hogy feladjam [...] talán ez a legnehezebb probléma e területen.”²⁵

Nathan Salmon már egy tarthatóbb elméletet állít fel, valamint bírálja Kripke javaslatát is. A következőkben erről lesz szó.

3. Salmon elmélete a negatív egzisztenciális állításokról

Salmon két főbb ellenérvet vet fel Kripke nézetével szemben, ezek:²⁶

(a) Ha „Holmes₁” üres név, akkor „az a proposíció, hogy Holmes₁ létezik” egy üres határozott leírás lesz, mert nincsen olyan proposíció, *hogy Holmes₁ létezik*. A fenti álláspont az üres neveket tartalmazó negatív egzisztenciális állításokat úgy elemzi, hogy ezzel kifejez egy újabb negatív egzisztenciális állítást. Mivel azonban az elemzés után kifejezett negatív egzisztenciális állításban is üres név van – ti. abban, hogy „nem létezik az a proposíció, hogy Holmes₁ létezik” –, így egy újabb negatív egzisztenciális állításra kellene hivatkozni, és így tovább a végtelenségig. Úgy tűnik, az álláspont végtelen regresszushoz vezet.

²³ Kripke 2013: 158. Saját fordítás, kiemelés az eredetiben.

²⁴ Kripke 2013: 158. Saját fordítás, kiemelés tőlem.

²⁵ Kripke 2013: 155.

²⁶ A két érvet lásd: Salmon 2005: 73-75.

(b) A kripkei képben a tárgy-fikcionális „Holmes₁ szokott hegedülni” állítás belső olvasata ekvivalens a „*Sherlock Holmes* fikció szerint Holmes₁ szokott hegedülni” meta-fikcionális mondatdal. Kripke ezzel kívánta kivédeni azt a problémát, hogy a tárgy-fikcionális mondatnak önmagában nincsen jelentése, mert üres nevet tartalmaz. Ez viszont rejtélyessé teszi, hogy a meta-fikcionális állításnak miért van mégis szemantikai tartalma. Maga a meta-fikcionális mondat ugyan nem referál közvetlenül Holmes₁-re, hiszen egy viszonyt próbál leírni a fikció és a proposíció, *hogy Holmes₁ szokott hegedülni* között, de ha a kérdéses proposíció nem létezik, akkor mégis milyen viszonyt fejezne ki a meta-fikcionális mondat? Az operátor mögötti állítás nem jelent semmit, és ennek köszönhetően az egész meta-fikcionális mondat is értelmetlen.

Ezek az ellenvetések önmagukban is elég erősek ahhoz, hogy megmutassák, hogy a 2. részben ismertetett kripkei javaslat nem képes megoldani a negatív egzisztenciális állítások problémát. Az ellenérvek után Salmon ismerteti saját elméletét.

Salmon szerint nem szükséges feltételeznünk, hogy a fiktív karakterek neveit kétféleképpen is használhatjuk, sőt már Holmes₁ feltételezése is kifejezetten problémás, és ezért hiba úgy eljárunk, mint Kripke. Miért tételezzük fel a név egy olyan használatát, amivel nem tudunk referálni, különösen akkor, ha már az ontológiánkba felvettük az ember-alkotta absztrakt létezőket? Kripke bár kibővíti az ontológiáját, kihasználatlanul hagyja az artefaktumok által kínált lehetőségeket. Ahogy Salmon fogalmaz: „olyan ez, mintha vennénk egy olasz luxusautót, hogy aztán csak a garázsunkban álljon.”²⁷

Saját javaslata szerint a „Sherlock Holmes” névnek csak egy lehetséges használata van, és ez Holmes₂, a Holmes₁ értelmében vett nem referáló használat nem szerepel Salmonnál. Mivel azonban a Holmes₂ egy absztrakt artefaktumot jelöl, ezért szükség van egy másik megoldásra, amivel pótolni lehet a Kripkénél Holmes₁-el jelölt konkrét detektívet. Salmon esetében ezért az artefaktumra legtöbbször egy nyelvjáték keretein belül referálunk, azt színelve, hogy egy hús-vér emberről beszélünk.

Kripkével szemben, ahol is a tettetett névhasználat során jön létre az absztrakt karakter, Salmonnál az artefaktum magyarázati elsőbbséget élvez, és mindig erre történik referálás. A gyakorlatban ez a következőképpen fest: Conan Doyle egy nap elhatározta, hogy megír egy regényt. A folyamat során előbb fiktív karaktereket hozott létre, mindegyik egy előre

²⁷ Salmon 2005: 75.

meghatározott szerepet játszik a történetben. Ezek a karakterek ember-alkotta absztrakt létezők (azaz artefaktumok), csakúgy, mint maga az egész történet. Az írás közben a szerző úgy tesz, mintha referálna egy valódi személyre és mintha igaz állításokat tenne róla, de ez az egész csak tettetés, mint amikor például a színészek ismétlik soraikat egy előadás alatt.

Első ránézésre ez hasonló ahhoz a nézethez, amit Kripke képvisel, Salmon azonban eltérően használja a színlelés gondolatát. Conan Doyle a regény írása közben arra az absztrakt karakterre referál, amit korábban létrehozott, de *úgy tesz, mintha* az egy valódi személy lenne. Ezért tehát a regény mondatai Salmonnál proposíciókat fejeznek ki, ahol szintén előfordul a színlelés:

[A regény írása közben] Conan Doyle úgy tesz (és az olvasói is úgy tesznek), mintha a kifejezett proposíciók igaz proposíciók volnának egy valódi emberről, nem pedig hamis proposíciók egy absztrakt artefaktumról. Egészen pontosan *ezt* jelenti a proposíciók színlelt használata. Egy proposíció állításának ebben az értelemben részét képezi az igazság mellett való elköteleződés; tehát a proposíció színlelése az igazság mellett való elköteleződés színlelése. És a kérdéses proposíciók szerint Holmes nem egy absztrakt entitás volt, hanem egy hús-vér detektív. Szó szerint véve azonban ezek hamis proposíciók.²⁸

A különbség akkor válik világossá, ha a fentieket összevetjük a kripkei nézettel. Kripkénél maga a névhasználat az, ami színlelve van és nincsen lehorgonyozva egy tényleges referálttal – így a regény mondatai csak tettetett proposíciókat fejeznek ki. Salmon esetében viszont minden alkalommal történik referálás egy absztrakt karakterre, igaz úgy teszünk, mintha az egy valódi ember volna és a róla szóló állítások pedig, melyek proposíciókat fejeznek ki, igazak lennének.²⁹

Ez persze sokak szemében válhat ki kétkedést. Az álláspont szerint tehát a regények és más fikciók többnyire absztrakt tárgyakról szóló hamis állításokból tevődnek össze? Érdekes

²⁸ Salmon 2005: 78. Betoldás tőlem.

²⁹ Searle egy ehhez nagyon hasonló álláspontot motivál a beszédaktus elméletén belül, azokkal az elgondolásokkal szemben, amelyek szerint a fikció megírása egy speciális típusú beszédaktus végrehajtása lenne. A probléma megfogalmazása azonban némileg eltérő: hogyan hajthatja végre a szerző az állítás beszédaktusát, ha nem felel meg a szükséges és elégséges feltételeknek? Searle szerint ilyenkor a szerző úgy tesz, mintha illokúciós aktusokat hajtana végre, holott ténylegesen nem hajtja végre azokat. Vö. Searle 1979: 61-70.

ezért némileg árnyalni a képet azzal, hogy tovább vizsgáljuk a fikció és az azt benépesítő karakterek salmoni felfogását.

Salmon kulcsfontosságúnak tartja, hogy az absztrakt karakterek keletkezésével kapcsolatban Kripke álláspontjának éppen a fordítottját képviseli: a fiktív karakter elsődleges a fikcióhoz képest, amiben megjelenik.³⁰ A hangsúly nem azon van, hogy a fiktív karakterek absztrakt entitások, sokkal inkább azon, hogy *milyen szerepet játszanak* a történetben. A karakternek ugyanis az a lényegi jellemzője, hogy az adott fikcióban hogyan van ábrázolva mint személy: részese ilyen és ilyen eseményeknek, végrehajt ilyen és ilyen tetteket, és gondol ilyen és ilyen dolgokra, és így tovább.

Shakespeare *Hamlet*jének lényegi eleme, hogy szerepel benne egy Hamlet nevű dán királyfi, de Salmon nem amellett próbál érvelni, hogy Hamlet₁, egy valóban létező személy lenne a drámában. A drámában Hamlet₂ szerepel, de *úgy ábrázolva, mintha* egy dán királyfi lenne és véghezvitte volna mindazokat a cselekedeteket, amik a drámában le vannak írva. Salmon meglátásait legjobban a színész hasonlaltal érzékelteti: a *Keresztapa* film változatában például *úgy teszünk, mintha* Marlon Brando nem más lenne, mint Don Corleone. Az absztrakt Hamlet esetében ugyanilyen színlelés történik, úgy teszünk, mintha a fiktív karakter egy élő dán királyfi lenne – természetesen csak a belső olvasatban. Úgy tenni, mintha egy absztrakt entitás hús-vér ember lenne, semmivel sem különösebb, mint úgy tenni a film nézése közben, mintha Marlon Brando Don Corleone volna.³¹

Salmon erre a felfogásra alapozza végső álláspontját:

Kripke elméletétől eltérően, az a felfogás, amely szerint a *Sherlock Holmes* történetek mondatai ténylegesen referálnak (habár a szerzőjük talán nem)³² a fiktív karakterre, és ténylegesen kifejeznek bizonyos (többször hamis) dolgokat róla, elvezet egy egyszerű elmélethez – amit én a helyes elméletnek gondolok – és amely megmagyarázza a „Sherlock Holmes hegedül”-höz hasonló tárgy-fikcionális mondatok jelentésseliségét és

³⁰ Vö. Salmon 2005: 78.

³¹ Salmon 2005: 79-80

³² Ez a megjegyzés látszólag ellentmond a fentieknek, miszerint Conan Doyle csak referáló névként használhatta a Sherlock Holmes kifejezést. Salmon itt feltehetően arra a *nagyon gyengén nem referáló* [very weakly nonreferring] használatra céloz, amelyben a karakter még nincs kidolgozva, de hamarosan teljessé válik. Az eset hasonló ahhoz, mint amikor a szülők elkezdik használni a még meg nem született gyermekük nevét: miután „megszületett” a referencia a név pontosan ugyanazt a dolgot nevezi meg mint előtte. Vö. Salmon 2005: 59-66., 78.

látszólagos igazságát, és ezáltal a „*Sherlock Holmes* történetek szerint Sherlock Holmes hegedült” formájú meta-fikcionális mondatok jelentését és igazságát is.³³

De hogyan lesz a fikción belül ebből igaz állítás? A tárgy-fikcionális mondatok nem igazak a külső olvasat alapján, mert az absztrakt entitások nem tudnak zenélni, pipázni, vadászsapkát viselni, és így tovább. A belső olvasatban pedig a tárgy-fikcionális állításokat egyszerűen rövidítésként használjuk a meta-fikcionális mondatok helyett: a „Sherlock Holmes szokott hegedülni” alatt a következőt értjük: „A *Sherlock Holmes* történetek szerint Sherlock Holmes szokott hegedülni”. Az utóbbi, meta-fikcionális állítás pedig egyszerűen egy igazságot fejez ki. Annak, hogy nem tesszük ki, vagy mondjuk el minden esetben a fikciós operátort,³⁴ pusztán kényelmi okai vannak. A tárgy-fikcionális állítások rövidítésként való értelmezése Kripkétől ered, és ez vezet a salmoni elméletben is a belső és külső olvasatok értelmes és igaz voltának magyarázatához.

Most, hogy képet kaptunk arról, hogy miként vélekedik Salmon az üres nevekről, térjünk vissza a negatív egzisztenciális állítások problémájához, és nézzük meg, ebben az elméletben milyen megoldást kapunk.

A fentiek szerint, ha megnézzük az (1)-es állítást egy paradoxonhoz jutunk: szó szerint véve (1) azt fejezi ki, hogy Holmes₂, vagyis a fiktív karakter nem létezik. Ez márpedig hamis lenne. Salmon ezért egy alternatív javaslattal áll elő a negatív egzisztenciális állításokban szereplő tulajdonnevekkel kapcsolatban.

A neveket a beszéd során bizonyos ritka alkalmakkor deskriptív módon használjuk. Ilyen az, amikor például azt mondjuk, hogy „Péter egy Einstein”, és ezalatt nem azt értjük, hogy Péter azonos a híres XX. századi fizikussal, hanem hogy átlagon felüli intelligenciával rendelkezik. Ez a fajta „név-mint-leírás” használat³⁵ a fiktív karakterek esetén is működik, gondoljunk például arra, amikor Pált, aki romantikus ember hírében áll, úgy jellemzünk, hogy „Pál egy Rómeó”. Salmon mellett érvel, hogy a létezés tagadó állításokban is deskriptív módon használjuk a nevet. Érthetjük például úgy a „Sherlock Holmes” nevet, hogy *Holmes, ahogyan többé-kevésbé ábrázolva van a történetben*, vagy *Holmes, aki ezekkel és ezekkel a*

³³ Salmon 2005: 80.

³⁴ Tehát a ‘az *f* fikció szerint *p*’ előtagot.

³⁵ A név-mint-leírás használat ötletét Salmon Russelltől veszi át (vö. Salmon 2005: 81.). Az eredeti russelli koncepcióról a későbbiekben (3.1-es rész) még szó lesz.

tulajdonságokkal bír; de leginkább az a személy, aki egyszerre Holmes és Holmes-szerű. (1) állításával azt szeretnénk kifejezni, hogy a fikció Holmes-a, az a Holmes, aki a történetben ábrázolva van, a valóságban nem létezik – nincs *ilyen* személy, olyan személy, aki egyszerre Holmes₂, és hasonlatos ahhoz, ahogyan a történetben le van írva.³⁶

Mivel (1) ilyen interpretációja megkívánja, hogy a nevet másként értelmezzük, talán helyesebb volna azt mondani, hogy inkább a beszélő fejezi ki ezt, mint (1) maga, valamilyen sajátos beszédaktussal. A „Sherlock Holmes” nevet tehát nem üres névként, hanem deskriptív módon használjuk, mintha csak egy határozott leírás rövidítése volna. Ha azt mondjuk, hogy valaki Holmes-szerű Holmes₂, akkor arra gondolunk, hogy rendelkezik az összes olyan tulajdonsággal, amivel a történetben is, és ezek között a legfontosabb a személynek – és nem egy absztrakt dolognak – levés tulajdonsága. Azt mondani, hogy a Holmes-szerű Holmes₂ nem létezik, annyit tesz, hogy Holmes₂ nem Holmes-szerű.

3.1 Első ellenvetés: Salmon megoldása átlépi az elméleti kereteket

Salmon tehát Kripkével szemben ugyan nem kettőzi meg a fiktív karakterekre vonatkozó tulajdonneveket, viszont ugyanannak a névnek kétféle használatát vezeti be. És bár úgy tűnik, hogy javaslata sikerrel kezeli a negatív egzisztenciális állítások problémáját,³⁷ felmerül a kérdés, hogy itt valóban *belső megoldásról* van-e szó? Másképp fogalmazva: nem lépünk-e ki a KR elméletből azzal, hogy Russell megoldását használjuk fel? A válaszhoz először érdemes áttekinteni a russelli leíráselmélet és névtézist röviden.^{38, 39}

A russelli leíráselmélet alapvetően nem a tulajdonnevekről, hanem a határozott leírásokról szól. A negatív egzisztenciális állítások problémája ugyanúgy fennáll a határozott leírásoknál, mint a neveknél. Nézzük a következő állítást:

³⁶ Salmon 2005: 81.

³⁷ Bár a Gonzago-hoz hasonló eseteket, ahol a fikcióban egy fiktív karakter van, nem említi (iterált fikciók esete). Nem evidens ugyanis, hogy ez a megoldás hogyan áll az ilyen karakterekhez, mivel Holmes példáján láthattuk, hogy a negatív egzisztenciális állításokat eképp interpretálja: Holmes, ahogyan a történetben ábrázolva van, nem létezik. Csakhogy Gonzago már alaptól nemlétezőként (mint fiktív karakter) van ábrázolva. Nem igazán tudom eldönteni, hogy Salmon elmélete miként működik ilyenkor, így itt csak megjegyzem ezt a problémát, de a későbbiekben nem foglalkozom vele.

³⁸ Russell a leíráselméletét 1905-ben fejtette ki. Magyarul lásd Russell 2005.

³⁹ Az alábbi rekonstrukció megtalálható eredetiben: Lycan 2008: 9-30.

(11) A jelenlegi francia király nem létezik.

(11) csak akkor értelmes, ha kiválaszt egy dolgot, és ahhoz egy tulajdonságot kapcsol, viszont nem választhat ki semmit, mert nem létezik az, amiről állítani kívánja azt, hogy nem létezik. Ha meg szeretnénk érteni (11)-t, egy furcsa körbenforgással kell szembenéznünk. Russell erre kínál egy eredeti megoldást.

A leíráselmélet alapgondolata szerint a határozott leírásokat tartalmazó mondatok grammatikai szerkezete eltér a mondatok mélyebb, logikai szerkezetétől. Az ilyen mondatok felbonthatóak három, általános leírást tartalmazó tagra, melyek önmagukban ugyan nem referálnak tárgyukra, ám együttvéve megadják a megfelelő feltételeket a referencia meghatározásához. Vegyük a következő példát:

(12) A jelenlegi francia király kopasz.

Ennek a mondatnak a szerkezetét elemezhetjük a russelli elvekhez hűen az alábbi módon:

(12a) Van legalább egy x , aki jelenleg francia király, és

(12b) Van legfeljebb egy x , aki jelenleg francia király, és

(12c) Minden x , aki jelenleg francia király, az kopasz.

A (12a)-(12c) mondatok igazsága szükséges és elégséges feltétele (12) igazságának; és mivel (12a) nem igaz, ezért (12) sem lehet az, hiszen egy konjunkció akkor és csak akkor igaz, ha minden konjugált tagja igaz. Minden határozott leírást tartalmazó mondat elemezhető ilyen módon. Hogyan néz ki akkor egy ilyen elemzés (11)-re?

(11a) Van legalább egy x , aki jelenleg francia király, és

(11b) Van legfeljebb egy x , aki jelenleg francia király, és

(11c) Minden x , aki jelenleg francia király, az nem létezik.

Valami nem stimmel. Az anomália abból ered, hogy az első tag azt állítja, hogy van legalább egyvalaki, aki jelenleg Franciaország királya, míg az utolsó tagadja ezt; így az állítás, amit az elemzés után kaptunk ellentmondás. Hogy (11)-t konzisztenssé tegyük, a „nem”-et kell úgy értelmeznünk, hogy ne csak a „létezik” ígére vonatkozzon, hanem az egész állításra terjesszük ki a hatókörét:

(11d) Nem [igaz az, hogy]: (A jelenlegi francia király létezik.)

A (11) alatt minden bizonnyal ezt szeretnénk érteni. Ennek megfelelően, ha az analízist a „nem”-en belül alkalmazzuk, a következőt kapjuk:

(11e) Nem [igaz az, hogy]: (van legalább egy x , aki jelenleg francia király, és van legfeljebb egy x , aki jelenleg francia király, és minden x , aki jelenleg francia király, az létezik.)

A hatókör ilyen változtatásával értelmes mondatot kaptunk, ami ráadásul kiküszöböli a negatív egzisztenciális állítások problémáját: nem választ ki semmilyen egyedi dolgot, és természetesen igaznak értékeljük a mondatot. De mit csinál Russell a tulajdonnevek esetében?

A russelli névtézis a leíráselméletnek a tulajdonnevekre történő általánosítása. A névtézis szerint a logikai tulajdonneveket leszámítva⁴⁰ minden tulajdonnév lefordítható egy vele ekvivalens határozott leírásra, ezután pedig elemezhető a fenti módon. Ennek értelmében az „Arisztotelész” nevet például lefordíthatjuk arra, hogy „Platón tanítványa”, a név ugyanazt jelenti, mint a határozott leírás, pontosabban annak rövidítéseként használjuk.

Látható, hogy ez az elgondolás szemben áll a nevek KR elméletével, amelyet Salmon is képvisel, mert (a) a határozott leírások a jelölettől független szemantikai tartalommal is rendelkeznek, hiszen referenciájuk meghatározásának érdekében fogalmi tartalmaikat is kiaknázzák, (b) a tulajdonnevek ekvivalensek a határozott leírásokkal, tehát (c) a tulajdonnevek a jelöleten felül rendelkeznek más szemantikai tartalommal is. A KR elmélet lényege azonban éppen abban áll, hogy a tulajdonnév egyedüli szemantikai tartalma maga a megjelölt dolog. Russell névtézise ezért szöges ellentétben áll a Salmon által képviselt doktrínával.

A salmoni javaslatot ennek ellenére tekinthetjük teljes értékű megoldásnak a KR elméleten belül. A deskriptív névhasználat ugyanis tagadhatatlan jelenség, ahogy azt fentebb Einstein és Rómeó példáján láthattuk, ez önmagában nem érinti a KR elméletet, hiszen nem is a referálás céljából használjuk alanyként a nevet, hanem sokkal inkább jelzőként. Ez egy olyan *élősködő névhasználat*, ami a már meglevő tulajdonnéven alapul. A negatív egzisztenciális állításokkal is ugyanez a helyzet: a bennük előforduló deskriptív használat egy alapvetőbb, közvetlenül

⁴⁰ Ezek azok a nevek, amelyek közvetlenül és minden esetben denotálnak egy dolgot. Russell példái: „ez”, „az” és az „én”.

referáló tulajdonnéven elősködik, ami már beépült a nyelvbe, ez pedig nem más mint az adott fiktív karakter, vagyis Holmes₂ neve.⁴¹

A *Holmes-szerű Holmes*-szal tulajdonképpen nem referálok, hanem megadok egy tulajdonságot (vagy sokkal inkább tulajdonságnyalábot), és azt tagadom, hogy létezne bármi is, ami instanciálná ezt a tulajdonságot (vagy tulajdonságok nyalábját). Ami az igazán lényeges az csupán annyi, hogy Holmes₂ nélkül nem beszélhetnék a *Holmes-szerű Holmes*-ról, mert a közvetlen referáló név mindig elsődleges és alapvető lesz – a beszélő pedig csak „átvált” a deskriptív használatra, amikor kiejt egy negatív egzisztenciális állítást. Emiatt a megoldás nem jelenthet problémát a KR teoretikusok számára.

3.2 Második ellenvetés: a kategóriahiba

Egy további, ettől eltérő jellegű ellenvetés is felmerülhet a salmoni elmélettel kapcsolatban, amely az absztrakt artefaktualizmust kívánja támadni, ez pedig nem más, mint Sainsbury úgynevezett kategóriahiba-ellenvetése.⁴² Annak ellenére, hogy Sainsbury saját bevallása szerint Thomasson alapján rekonstruálja az artefaktualizmust, amit aztán támad,⁴³ többször is hivatkozik Salmonra, ezért feltehető, hogy ellenvetését konkluzívnak tartja Salmon ellen is.⁴⁴ A továbbiakban azt vizsgálom meg, hogy a kategóriahiba-ellenvetés mennyiben érinti a Salmon által képviselt álláspontot, és amennyiben érinti, hogyan lehet elkerülni ezt az érvet.

A kategóriahiba-ellenvetés kiindulópontja az artefaktumok absztrakt voltában jelentkezik. Amikor a fiktív karakterekről beszélgetünk, akkor többnyire olyan predikátumokat állítunk róluk, melyeket csak konkrét dolgokról lehetne. Például amikor azt mondom, hogy „Sherlock Holmes szokott hegedülni”, akkor ezt nem állíthatom egy absztrakt Holmes-ról, mert hegedülni csak konkrét személyek tudnak. Ez a kategóriahiba-ellenvetés kiindulópontja: a

⁴¹ Salmon 2005: 81.

⁴² Az ellenvetésnek ezt a nevet Zvolenszky adja (lásd: Zvolenszky 2013: 296.)

⁴³ Sainsbury 2010: 91.

⁴⁴ Némileg nehezíti a helyzetet, hogy a Sainsbury által bemutatott verziót ebben a formában szinte senki nem képviseli – Kripke, Salmon, Searle de még Thomasson is más irányba indul el (belső és külső olvasat, valamint *színlelés* [pretense]) – ezért azt gondolom, hogy Sainsbury leginkább egy szalmabábut támad. Végkövetkeztetése azonban, miszerint az egyetlen járható út az irrealizmus, arra utal, hogy Sainsbury a könyvében az artefaktualizmus egészét próbálja kikezdeni.

fiktív karakterek az artefaktualizmus szerint egyszerűen rossz ontológiai kategóriába tartoznak ahhoz, hogy a történeteknek megfelelően beszélhessünk róluk. Ahogy Sainsbury mondja: „olyannak akarjuk őket [az absztrakt karaktereket], amilyenek a regényekben vannak ábrázolva, hogy detektívek legyenek és hegedüljenek, de [az artefaktualizmus szerint] valójában teljesen más típusba tartoznak.”

Ezek a sorok egy intuitív képet festenek arról, hogy Sainsbury mit tart problémásnak az artefaktualizmusban, de érdemes ennél még explicitebbnek lenni. Az ellenvetés lényege tehát még egyszer az, hogy az artefaktumok rossz ontológiai kategóriába tartoznak, mert absztraktak, de konkrétak kellene lenniük. Ebből fakad Sainsbury fő problémája,⁴⁵ miszerint az absztrakt artefaktualizmus szerint a fiktív történetek írói és olvasói hibát követnek el. A legtöbbünk nem gondolná, hogy kedvenc regénye hőse egy absztrakt dolog. Az írói oldalról pedig Conan Doyle egy absztrakt karakterhez próbál olyan tulajdonságokat társítani, amelyek nyilvánvalóan nem illeszkednek hozzá, például egy absztrakt dolog nem tud hegedülni. „Mindannyian tudjuk, hogy a fikció mondatainak nem kell igazaknak lenniük, de ez a társítás inkább egy »buta hibának« tűnik, mintsem gondosan kivitelezett történetírásnak.”⁴⁶

Zvolenszky 2013 több választ is ad erre a felvetésre, én ebből egyet emelnék ki, miszerint az ellenvetés ezen aspektusa rokon a Lewis genuin lehetséges világ-realizmusát érintő „*hitetlenkedő pillantások*” ellenvetéssel. Nézzük meg, hogy mit takar ez utóbbi ellenvetés, mi a probléma vele és mi a közös vonása a kategóriahiba-ellenvetéssel!

Anélkül, hogy részletesen belemennénk a lehetséges világok metafizikájába, annyit feltétlenül érdemes tudni, hogy Lewis elméletének fő állítása szerint léteznek lehetséges világok, és az ezeket a világokat benépesítő dolgok ontológiai státusza ugyanolyan, mint a mi világunkat benépesítő dolgoké.⁴⁷ Ugyan a modalitás elemzéséhez valószínűleg ez a legjobb elmélet, kétségtelen, hogy elég hihetetlennek tűnik, és ebbe a gyengeségébe sokan bele is kapaszkodtak, hogy megpróbálják aláásni Lewis genuin lehetséges világ-realizmusát. Ebből született meg a hitetlenkedő pillantások ellenvetés.

⁴⁵ Mindazonáltal, mivel Sainsbury – homályos motivációkból – a belső és külső olvasat helyett a *kódolás* és *példázás* meinongiánus megkülönböztetését használja fel, egy hat pontból álló „probléma-csomagot” akaszt az olvasó nyakába. Vö. Sainsbury 2010: 111-113. Én itt csak azt a két pontot vázolom, amely hatékony lehet az elmélet salmoni verziójával szemben is.

⁴⁶ Sainsbury 2010: 96.

⁴⁷ Az elmélet részletes kifejtését és motiválását lásd Lewis 1986.

Ennek az ellenvetésnek a legismertebb megfogalmazása talán Gideon Rosentől származik: „a legnagyobb ellenvetés Lewis elméletével szemben az, hogy a hétköznapi meggyőződéseink fényében egyszerűen hihetetlen.”⁴⁸ Felmerülhet a kérdés, hogy miért kell komolyan vennünk egy ilyen jellegű ellenvetést (Lewis is hosszasan foglalkozik vele), miközben nyilvánvalóan irracionális mozzanatot tartalmaz. Ez azért van, mert a hitetlenkedő pillantások ellenvetés erősebb érvként is megfogalmazható:

Megdöbbenőnek, sőt sokaknak talán visszásnak tűnik, ha valaki arra kér minket, hogy nyugodt szívvel fogadjuk el valóságos létezőknek az olyan entitásokat, mint az aranyhegyek, a beszélő szamarak, vagy a tömegvonzás nélküli univerzumok. Valószínűtlen, hogy egy ilyen elmélet sikeres legyen, hiszen túl nagy mértékben áll szemben a filozófiai elméletekkel nem terhelt ismereteinkkel.⁴⁹

Arról van szó, hogy az elmélet episztémikus valószínűsége nagyon alacsony, hiszen szemben áll a legtöbb hétköznapi meggyőződésünkkel. Az érvet azonban meglehet válaszolni, ezért ebben a formában sem képes aláásni az elméletet. Gondoljunk csak a nagyobb tudományos áttörésekre, Galileire, Newtonra vagy Darwinra: kezdetben nekik is szembe kellett nézniük a „hitetlenkedő pillantásokkal”, de elméleteik sikeresnek bizonyultak, és mára már beépültek a hétköznapi meggyőződéseink közé.⁵⁰

Zvolenszky szerint az artefaktualizmussal szemben felhozott kategóriahiba-ellenvetés lényegében rokon a hitetlenkedő pillantások ellenvetéssel: Sainsbury azt kifogásolja, hogy az artefaktualizmus szembehelyezkedik a hétköznapi meggyőződéseinkkel, mert a legtöbb ember nem gondolná azt, hogy a fiktív karakterek ténylegesen létező absztrakt entitások lennének. Ha Sainsbury pusztán azt kifogásolja, hogy az elmélet hihetetlen, akkor elég figyelmen kívül hagynunk ezt az ellenvetést, hiszen ebben a formában sokkal inkább csak egy véleményről van szó, mintsem egy megalapozott ellenérvről. Amennyiben pedig arra hivatkozna, hogy az artefaktualizmus a hétköznapi ismereteinkkel olyan mértékben szemben áll, hogy teljesen valószínűtlenné teszi azt, akkor gondoljunk a tudományos áttörések példájára. Akárhogy is,

⁴⁸ Rosen 1990: 337.

⁴⁹ Bács–Kocsis 2011: 174.

⁵⁰ Vö. Bács–Kocsis 2011: 174.

Sainsbury kategóriahiba-ellenvetése önmagában nem elégséges ahhoz, hogy aláássa az artefaktualizmust, ami így továbbra is védhető álláspont marad.⁵¹

4. Konklúzió

A tanulmány célja az volt, hogy megmutassa, miként képes Kripke merev jelölők tézise elszámolni az üres nevek és a negatív egzisztenciális állítások problémájával. Kripke ugyan előáll a saját megoldásával, ám mint az a 3. rész elején látható volt, ezek a javaslatok nem képesek megoldani a problémát, így bemutattam Nathan Salmon elméletét, amely párhuzamba állítható Kripkéével, de már egy tarthatóbb álláspontot képvisel. A salmoni elmélettel szemben megvizsgáltam két ellenvetést, amelyek hatástalannak bizonyultak. Végül levonhatom azt a következtetést, hogy Salmon elmélete sikeresen kezeli a negatív egzisztenciális állítások és üres nevek problémáját a KR elméleten belül, megmentve ezzel a merev jelölők tézist is.

⁵¹ Zvolenszky 2013: 302.

Irodalomjegyzék

- Bács G. – Kocsis L. 2011. „Lewis a világok sokaságáról.” in *Magyar Filozófiai Szemle* 4: 153-177.
- Crane, T. 2001. „Intentional Objects.” in *Ratio* 4: 336-349.
- Frege, G. 2000. „Jelentés és jelölet.” in uő. *Logikai vizsgálódások*. Osiris Kiadó, Budapest: 118-147.
- Hanley, R. 2009. “Fictional Objects.” in *The Routledge Companion to Metaphysics*. ed. Robin Le Poidevin. Routledge, London, New York.
- van Inwagen, P. 1998. “Meta-ontology.” in *Erkenntnis* 48: 233-250.
- Kripke, S. 2007. *Megnevezés és szükségyszerűség*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kripke, S. 2013. *Reference and Existence. The John Locke Lectures*. Oxford University Press, New York.
- Lewis, D. 1986. *On the Plurality of Worlds*. Basil Blackwell, Oxford.
- Lycan, W. G. 2008. *Philosophy of Language – a Contemporary Introduction*. Routledge, New York.
- Meinong, A. 1960. „The Theory of Objects.” in *Realism and the Background of Phenomenology*. The Free Press, Illinois: 76-117.
- Recanati, F. 1993. *Direct Reference*. Blackwell Publishers, Oxford.
- Reicher, M. 2014. "Nonexistent Objects", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2014 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/sum2014/entries/nonexistent-objects/>>.
- Reimer, M. – Michaelson, E. 2014. „Reference.” *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2014 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/win2014/entries/reference/>>.
- Rosen, G. 1990. „Modal Fictionalism.” in *Mind* 99: 327-354.
- Russell, B. 2005. „A denotálásról.” in *Világosság* 12: 5-16.
- Sainsbury, M. 2010. *Fiction and Fictionalism*. Routledge, London.
- Salmon, N. 1986. *Frege's Puzzle*. MIT Press, Cambridge.
- Salmon, N. 2005. „Nonexistence.” in *Metaphysics, Mathematics and Meaning. Philosophical Papers I*. Oxford University Press, New York.
- Searle, J. 1958. „Proper Names.” in *Mind* 67: 166-173.
- Searle, J. 1979. „The logical status of fictional discourse.” in *Expression and Meaning. Studies in the Theory of Speech Acts*. Cambridge University Press, New York.
- Soames, S. 2002. *Beyond Rigidity – The Unfinished Semantic Agenda of Naming and Necessity*. Oxford University Press, Oxford.
- Thomasson, A. L. 1999. *Fiction and Metaphysics*. Cambridge University Press, Cambridge.

Zvolenszky Zs. 2007. „Megnevezés és szükségszerűség – négy évtized távlatában.” in Kripke 2007: 151-221.

Zvolenszky Zs. 2012. „Against Sainsbury’s Irrealism About Fictional Characters: Harry Potter as an Abstract Artifact” in *Magyar Filozófiai Szemle* 4: 83-109.

Zvolenszky, Zs. 2013. „Gombóc Artúr mint emberalkotta absztrakt tárgy: Miért hibás Sainsbury kategóriahiba-ellenvetése?” in *Nehogy érvgyűlölők legyünk. Tanulmánykötet Máté András 60. születésnapjára*. L’Harmattan, Budapest.